

מסכת ראש השנה – שבוע מספר 2

הלימוד השבועי: דף ב עמוד א – עמוד ב' למטה 'אף כאן ליציאת מצרים'

(מי שרוצה יכול להמשיך וללמוד את המשך הסוגיה, עג דף ג ע"א 'ויחל לבנות וגו')

תוכן הדף

- שטרי חוב מוקדמים ומאוחרים.
- מיתת אהרון

השבוע נתחיל ללמוד את מסכת ראש השנה בתלמוד הבבלי. הגמרא שנלמד מבוססת על המשנה הראשונה, המופיעה בראש דף ב עמוד ב', שאותה למדנו בשבוע שעבר. מומלץ לרענן את זיכרוכם ולעבור שוב על המשנה. הסוגיה הראשונה מנסה להבין מה משמעותו המעשית של 'ראש השנה למלכים' (שהוא הראשון שמוזכר במשנה מבין ראשי השנה השונים) וכיצד סופרים את השנים בעת המעבר בין שלטונו של מלך אחד למלך אחר. בחלק השני של הסוגיה (המסומן האות א' במהד' שטיינזלץ) מנסה הגמרא להוכיח את טענת המשנה כי ר"ח ניסן הוא אכן ראש השנה למלכים. היא משתמשת בין השאר בהשוואת לשונות של פסוקים. מומלץ לפתוח את התנכ"ם וללמוד את הפסוקים בתוך הקשרם כדי להבין טוב יותר את מהלכי הגמרא.

שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים

Ⓒ דין זה הוא ציטוט מתוך המשנה במסכת שביעית, פרק י' משנה ה', שבעיקרה עוסקת בדין פרוזבול (לעיון במשנה – ראו במשניות שבמדפי בית המדרש).
שמואל וזאב ספראי, בפירושם על המשנה **'משנת ארץ ישראל'**, **מסכת שביעית**, מסבירים מהם שטרי חוב מוקדמים ומאוחרים, ומדוע המוקדמים פסולים:

שטרי חוב המוקדמין פסולין והמאוחרין כשירין – הלכה זו אינה קשורה להלכות שביעית והיא באה מדיני שטרות. היא מצוטטת הרבה בתלמוד הבבלי, אך לא ידוע לנו על מקור אחר לניסוח זה³². לפי הכלל ההלכתי, אם אין הלווה משלם את ההלוואה המלווה רשאי לגבות את החוב גם מנכסים משועבדים (אם אין ללווה נכסים פנויים), אבל אי אפשר לגבות את החוב מנכסים של הלווה שנמכרו עוד לפני ההלוואה. במקרה זה זכותו של הקונה עומדת לו לטעון שזכותו על הנכס קדמה לזכותו של המלווה. על כן, אם ההלוואה הייתה בכסלו ובשטר נכתב שההלוואה הייתה בתשרי, עלול השטר לגרום הפסד לקונה שרכש מהלווה קרקעות בחודש חשוון, ועל כן השטר פסול. כאן "מוקדם" הוא כאשר השטר קדם להלוואה, והוא מזויף מתוכו. אין צריך לומר שיש לברר את הזיוף והדבר קשה במקצת, שכן השטר עצמו תקף בחתימתו וצריך שהעדים החתומים בו ידווחו על הזיוף (ירו', לט ע"ד). התלמוד אף מברר האם השטר פסול, או שמא הוא תקף מהזמן האמיתי שכתוב בו.

אנו רואים מהדיון בגמרא כי יש שימוש במניין שנות המלכים בשטרות. בפועל, היה מניין רשמי שהשתמשו בו בשטרות, מניין שלא היה תלוי בשלטון משל אותו הזמן. מניין זה כונה 'מניין השטרות'.

מהו מניין השטרות ?

'מניין השטרות' הוא שיטת מניית השנים הרשמית שנהגה בעולם היהודי בתקופת המשנה, התלמוד והגאונים. בארצות המזרח נהגו בה עד המאה ה-14 לפחות. היא מתחילה למנות משנת 311 או 312 לפנה"ס (שנת ג' תמ"ח לבריאת העולם).

היא קרויה 'מניין השטרות' משום שבה השתמשו בשטרות רשמיים בכלל ובגיטין בפרט, עקב הצורך להנהיג שיטת מניין אחידה במסמכים מעין אלה כדי למנוע בלבול.

שיטה זו מתחילה למנות משנת ייסוד מלכות יוון. במסורת הערבית מייחסים את תחילת הספירה להמלכתו של אלכסנדר מוקדון, וכך ניתן למצוא גם ברמב"ם במשנה תורה הלכות גירושין א, כז (מובא בדף). אולם במחקר סבורים היום כי אלכסנדר מוקדון מת 11 שנה לפני שנת תחילת מנין השטרות. הטענה המקובלת כיום היא כי המניין מתחיל בשנת יסוד הממלכה הסלואקית, שהתאפשרה ע"י ניצחון תלמי הראשון בקרב עזה, בשנת 312 לפני הספירה. אולם פזורות מסוימות נהגו להתחיל למנות משנת 311 לפנה"ס, מה שיצר פער של שנה במניין השטרות.

השימוש בשיטה זו בשטרות רשמיים נבעה בתחילה מטעמים של 'שלום מלכות', ונהגה למרות חוסר הנחת משימוש במניין לא יהודי שסופר למלכות יוון. אולם עם הזמן ולאור העובדה שמלכות יוון נעלמה מן העולם, הפך מניין זה למניין יהודי רשמי והתרחב מעבר לשימוש ההכרחי בו בשטרות, כפי שניתן למצוא בכתבים מתקופת הגאונים (כגון איגרת רב שרירא גאון), ובמסמכים מאוחרים יותר בגניזת קהיר. לעיתים נהגו לרשום את השנה על פי מניין השטרות לצד מניינים יהודיים אחרים כגון הספירה לבריאת העולם והספירה לחורבן בית המקדש.

אנו הגמרא במסכת עבודה זרה, דף ט ע"ב – דף י ע"א מהווה מעין דיון-המשך לגמרא שלנו. היא עוסקת בשאלה מה קורה כאשר יש שטר שלא ברור לחלוטין לאיזה מניין הוא מונה. שימו לב: לפי הסוגיה שלנו, נראה כי בשטרות נרשם תאריך המונה למלך המולך באותו הזמן. מהי עמדתה של הסוגיה ממסכת עבודה זרה בשאלה זו? מהי הנחת היסוד במקרה של בלבול? (ניתן להיעזר בפירוש רש"י להבנת הסוגיה)

פיכוח רש"י

שית שנין יתירתא - שבא לפני ב"ד בשנה שנכתב בו ומצא בו שש שנים יותר ממניינם כגון שהיו עומדים בשנת חמש מאות למלכות יון ובו היה כתוב בשנת חמש מאות ושש שנים ליה פלוני מפלוני וסתם היה כתוב ולא היה כתוב בו שום מלכות.

מאוחר הוא - מלוה עשה עמו טובה ומחל לו

ההוא שטרא דהוה כתיב ביה שית שנין יתירתא, סבור רבנן קמיה דרב' למימר: האי שטר מאוחר הוא, ניעכביה עד דמטיא זמניה ולא טריף, אמר רב נחמן: האי ספרא דוקנא כתביה, והנך שית שנין דמלכו בעילם דאנן לא חשבינן להו, הוא קחשיב ליה, ובזמניה כתביה; דתניא, ר' יוסי אומר: שש שנים מלכו בעילם, ואח"כ פשטה מלכותן בכל העולם כולו. מתקיף לה רב אחא בר יעקב: ממאי דלמלכות יונים מנינן? דלמא ליציאת מצרים מנינן, ושביקיה לאלפא קמא

ט"ז חשוון תשע"א

שעבוד קרקעות של שש שנים וכל מי שיקנה קרקעו בתוך שש שנים אינו מפסיד שהרי זמן מכירה קודם לזמן טריפת השטר.

ועד דמטי זמניה לא טריף - אינו יכול לטרוף לקוחות אלא אותן שיקחו ממנו משש ואילך.

ספרא זוקנא כתביה - מדקדק בחשבונות הוא ואינו הולך אחרינו שאין אנו מתחילין למנות לתחלת מלכות יון אלא לאחר שש שנים שמלכו בעולם והוא מונה לתחלת מלכותו ושיעבודו מיום כתיבתו הוא ומהיום והלאה יטרוף ואין כאן מחילה לפי שחמש מאות שלנו הן חמש מאות ושש לתחלתן.

ונקטיה אלפא בתרא, והאי מאוחר הוא! **אמר רב נחמן: בגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד.** הוא סבר: דחויי קא מדחי ליה, נפק דק ואשכח, דתניא: בגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד. אמר רבינא: מתניתין נמי דיקא, דתנן: באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים, ואמרינן: למלכים - למאי הלכתא? אמר רב חסדא: לשטרות, ותנן: באחד בתשרי ר"ה לשנים ולשמיטין, ואמרינן: לשנים - למאי הלכתא? ואמר רב חסדא: לשטרות; קשיא שטרות אהדדי! ומשנינן: כאן למלכי ישראל, כאן למלכי עובדי כוכבים, למלכי עובדי כוכבים מתשרי מנינן, למלכי ישראל מניסן מנינן, ואנן השתא מתשרי מנינן, ואי ס"ד ליציאת מצרים מנינן, מניסן בעינן למימני! אלא לאו שמע מיניה: למלכי יונים מנינן, שמע מיניה!

ממאי - דהאי דמנינן לשטרי לש"פ שנים קודם חורבן דעתין למלכי יון דתימא דהנך שית שני יתירתא היינו האי דאתחיל למימני מתחלת מלכותן דניחא לך למימר הכי ולא ניחא לך למימר מאוחר הוא לפי שאין דרך למחול שעבודו שמא ימכור זה כל נכסיו בתוך זמן האיחור ויפסיד את חובו.

דלמא - בין אגן בין הא ספרא האי דמנינן לש"פ שנים קודם חורבן לאו דעתין אמלכות יון אלא ליציאת מצרים מנינן.

ושבקה לאלפא קמא - דמיציאת מצרים, ומתחילין למימני מתחילת אלפא בתרא והיא שנה ראשונה ליון שפשטה מלכותן בכל העולם דמיציאת מצרים ועד חורבן אלף וש"פ שנים ת"פ שנים עד בנין בית ראשון ות"י דבניינו הרי תת"צ ושבעים דגלות בבל ות"כ דבית שני הרי אלף וש"פ שנים ומלכות יון נמי פשטה בכל העולם ג' מאות ושמונים שנים קודם חורבן שהוא תחלת אלף שנים וכיון דדעתין איציאת מצרים ליכא למתלי הנך שית שנין אלא במחילת השעבוד ושטר מאוחר הוא.

אין מונין אלא למלכי יונים - וכיון דלמלכות יון מנינן ואיכא למיתלי להנך שית שנין בספרא דוקנא תלינן ביה ולא תלינן ליה במחילת השעבוד שאין כל אדם עושה כן.

דיקא - דלמלכות יון מנינן.

לשטרות - דכל אימת דקאי מלכא מטי שיליה אדר סלקא ליה שתא ובניסן ריש שתא תנינא למיכתב בשטרי.

ואנן השתא מתשרי מנינן - כל תשרי מחדשים שתא אלמא ודאי מנינא דידן למלכי האומות הואי ואין לך מלכות באומות מתחלת שלש מאות ושמונים שנה קודם אלא מלכות יון דאי סלקא דעתך דהאי דמנינן לשלש מאות ושמונים שנה קודם חורבן דדעתין איציאת מצרים מניסן בעו למימני ולחדושי שתא דקיי"ל בשמעתא קמייתא במסכת ראש השנה דליציאת מצרים מניסן מנינן.

הרמב"ם במשנה תורה, הלכות גירושין פרק א, הלכה כז מסכם את ההלכה בעניין תאריך על שטרות הגיטין. האם הוא נוטה לעמדת הסוגיה שלנו או לעמדת הסוגיה בעבודה זרה בפירוש 'מניין למלכים' בשטרות?

הרמב"ם – ר' משה בן מימון, 1138-1204, מגדולי חכמי ישראל בכל הדורות. רופא, פילוסוף ופוסק הלכה. נולד בספרד וחי במרוקו ובמצרים, חיבורו 'משנה תורה' נועד לסכם את ההלכה התלמודית על פי הסדר.

וכן תקנו שיהו מוניין בגיטין למלכות אותו הזמן משום שלום מלכות, כתב לשם מלכות שאינה מלכות אותה המדינה או לבנין הבית או לחרבן הבית אם דרך אנשי אותו מקום למנות בו הרי זה כשר ואם אין דרכן למנות בו הרי זה פסול, וכבר

נהגו כל ישראל למנות בגיטין או ליצירה או למלכות אלכסנדרוס מקדון שהוא מנין שטרות, ואם כתב לשם מלכות אותו זמן במדינה שיש בה רשות אותה מלכות הרי זה כשר

נראה כי שיטת המניה למלכים המתוארת במשנה ובגמרא תואמת למדי לשיטה המקובלת בתקופת המקרא. גם בתקופת המקרא מנו את השנה למלכים לא מתאריך הכתרתם אלא מתאריך קבוע בשנה, כפי שמתארת המשנה. ישנה מחלוקת בין החוקרים האם נהגו להתחיל למנות מתשרי או מניסן, ויש הסוברים כי ביהודה מנו מניסן ואילו בממלכת ישראל מנו מתשרי. להרחבה בעניין זה ראו בנספח: **חיים תדמור, אנציקלופדיה מקראית, ערך 'כרונולוגיה', סעיף 33 – 'שאלות מתודיות' (ישנו צילום בקלסר הדפים)**

המניין למלכים משקף שימוש במניין לא יהודי, מטעמים שונים. גם בימינו נתקלים הפוסקים בשאלות לגבי השימוש בתאריך הרווח ברוב העולם, המונה את השנים ללידתו של ישו. המעוניינים להרחיב בשאלה זו מוזמנים לעיין בחלקים **מתשובת ר' עובדיה יוסף בשו"ת 'ביע אומר' המופיעים בנספח 1.**

זיעל אהרן הכהן אל הר ההר... וימת שם'

מותו של אהרן מסופר בקיצור נמרץ בתורה. מדרשי האגדה נוטים להרחיב במקום שבו התורה מצמצמת. במדרש במדבר רבה מתוארת השפעת מותו של אהרן על בני ישראל במדבר. מתוך ילקוט שמעוני הבאנו קטע המרחיב את תיאור מותו של אהרן בליווי של משה אחיו.

במדבר רבה, במדבר, פרשה א:

משה אהרן ומרים, שבזכות משה הייתם אוכלים את המן מה שלא ראו אבות הקדושים, שנאמר 'יאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך' (דברים ח), ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד, שנאמר: 'פרש ענן למסך' (תהלים קה). וכמה ענני כבוד היו מקיפין את ישראל במדבר, ר' הושעיה ור' יאשיה, ר' יאשיה אמר חמשה, ארבע לארבע רוחות וא' מהלך לפניהם. ר' הושעיה אמר: שבעה, ארבעה לארבע רוחות השמים וא' מלמעלן וא' מלמטן ואחד שהיה מהלך לפניהם רחוק ג' ימים, והיה מכה לפניהם את הנחשים ואת העקרבים ואת השרפים ואת הסלעים, ואם היה מקום נמוך היה מגביהו ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועושה אותם מישור, שנאמר 'כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו' וישעיה (מ). והבאר בזכות מרים שאמרה שירה על המים, שנא' (שמות טו) 'ותען להם מרים שירו לה', ובמי באר

(במדבר כא) 'אז ישיר ישראל את השירה הזאת'. (...)

המון בזכות משה, תדע לך שהוא בזכות משה כיון שנסתלק משה 'וישבת המון ממחרת' (יהושע ה), וענני כבוד בזכותו של אהרן מנ"ל, כיון שנסתלק אהרן מה כתיב 'ותקצר נפש העם בדרך' (במדבר כא) שהיתה השמש קופחת עליהם, והבאר בזכות מרים מה כתיב 'ותמת שם מרים ותקבר שם' (במדבר כ) ומה כתיב אח"כ 'ולא היה מים לעדה', והיאך היתה הבאר עשויה סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאת עמהם במסעות וכיון שהיו הדגלים חונים והמשכן עומד היה אותו הסלע בא ויושב לו בחצר אהל מועד והנשיאים באים ועומדים על גביו ואומרים 'עלי באר' והיתה עולה.

ילקוט שמעוני, פרשת מסעי, רמז תשפז:

עלו משה ואהרן ואלעזר להר ההר, והיה משה מתבייש לומר לאהרן הגיע זמנך ליפטר מן העולם, א"ל אהרן אחי רצונך לידע מה שכתוב בו באברהם, א"ל הן, א"ל ואתה תבוא אל אבותיך בשלום ולא הרגיש, אמר ליה אהרן אחי אם יאמר הקב"ה לאחר ק' שנה שתמות מה תאמר, א"ל צדיק הדיין, ואם יאמר לך היום מה תאמר לו א"ל צדיק הדיין נאמן הוא עלי, א"ל הואיל וקבלת עליך נעלה לראש ההר שכן אמר לי הקב"ה, היה אהרן הולך אחרי כשה לטבח יובל, אמר הקב"ה למלאכי השרת הייתם תמהים על יצחק כשעלה על המזבח ולא סרב בואו וראו את הגדול הולך אחר אחיו הקטן לקבל מיתה, ולא היה משה יודע כיצד יפשיט, להפשיט את החיצון ולהלביש פנימי לאלעזר לא היה אפשר, לחלף בגדי הקדש מן סדרן לא היה אפשר, ליטול את כולן להניחו, ערום א"ל, אמר הקב"ה אתה עושה את שלך ואני עושה את שלי, והיה משה מפשיטו ואהרן מתבלע בהר, וחכמים אומרים משה מפשיטו ומלאכי השרת מלבישין אותו, בגדי כהונה שהפשיט משה לאהרן הלבישו לאלעזר בנו בפניו ועשה לו הקב"ה נחת רוח והודיעו, שאין אחרים נוטלין גדולתו, אחר כך ירד הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקה שנאמר על פי ה', והיו משה ואלעזר מנשקין את אהרן, משה על לחיו אחד ואלעזר על לחיו אחד, ויש אומרים משה מפשיטו מן קרסוליו ועלה ענן הכבוד וכסה אותו, א"ל משה מה אתה רואה, א"ל איני רואה כלום אלא שענן הכבוד מלביש את אברי שאתה מפשיט, והפשיטו עד ירכו ועלה ענן הכבוד וכסה אותו, והפשיטו עד צוארו, א"ל אהרן אחי מה אתה רואה מה היא המיתה, אמר ליה עד עכשיו ולא כלום אלא שעלה ענן כבוד וכסה אותי עד צוארי, כיון שהפשיט את כלו כסה הענן את כלו, והיה משה קורא אהרן אחי מה היא מיתתן של צדיקים היכן אתה, א"ל איני כדאי לומר לך אלא הלואי מקודם זמן באתי לכאן, כשראה משה היאך מת אהרן נתאוה משה למיתתו, וכשא"ל הקב"ה כאשר נאסף אהרן אחיך אמר יפקוד ה' אלהי הרוחות, וכיון שמת אהרן ונתעלם מהם ירדו משה ואלעזר והיו כל ישראל עומדין וחרדין ומצפין לראותו מפני שהיה אוהב שלום ורודף שלום וחזר השטן ביניהם והרגיש את כל ישראל על משה ואלעזר, תפשו כל ישראל אמרו היכן הוא, א"ל גנזו הקב"ה לחיי העוה"ב, אמרו אין אנו מאמינים לך שמא דבר



ט"ז חשוון תשע"א

שלא כהוגן אמר לך וקנסת עליו מיתה, בקשו כל ישראל לסקול את משה ואת אלעזר, מיד א"ל הקב"ה למלאכי השרת הגביהו מטתו של אהרן אוהבי ברומו של עולם כדי שידעו ישראל ולא יזיקו את משה ואת אלעזר, הגביהו מלאכי השרת את מטתו ברומו של עולם והקב"ה הולך לפני המטה ומספיד עליו ומלאכי השרת עונין אחריו תורת אמת היתה בפיהו וגו', וכיון שראו ישראל מטתו ברומו של עולם והקב"ה ומלאכי השרת מספידין אותו, מיד עמדו כל ישראל מגדולם ועד קטנם וספדו עליו מספד גדול ובכו עליו בכיה גדולה שנאמר ויבכו את אהרן וגו', בוא וראה כבודו ושבחו של אהרן הצדיק שכל באי עולם בוכין אותו, אבל כשמתה מרים לא ספדוה ולא קברוה, אלא משה בראש ואהרן ברגל והלכו וקברוה, ואף למשה רבינו לא בכו עליו כל ישראל כדרך שבכו על אהרן מפני שהיה מוכיחן על כל דבר ודבר, כתיב בו ויבכו בני ישראל את משה, ובאהרן כתיב כל בית ישראל, שלא הכריען לכף חובה מעולם שלא אמר לאיש סרחת ולאשה סרחת, וכיון שראה משה כבודו ושבחו של אהרן שמטתו נתונה ברומו של עולם והקב"ה ומלאכי השרת מקיפין אותו וקשרו עליו מספד גדול, מיד היה יושב ובוכה, אמר אוי לי שנותרתי לבדי, כשמתה מרים לא בא אחד מישראל אצלנו אלא אני ואהרן ובניו ועמדנו לפני מטתה ובכינו עליה וספדנוה וקברנוה, כשמת אהרן נתעסקתי אני ובנו ועמדנו לפני מטתו, אני מה תהא עלי מי יעמוד עלי בשעת מיתה לא אב ולא בן ולא אח ולא אחות מי יבכה עלי, באותה שעה השיבו הקב"ה א"ל אל תירא הרניני עומד בעצמי וקוברך בכבוד גדול, שנאמר ויקבר אותו בגי, וכשם שנתעלמה מערה של אהרן ולא נודעה כך לא תודע מערה שלך שנאמר ולא ידע איש את קבורתו, וכשם שלא שלט מלאך המות באהרן אלא בנשיקה כך אתה לא ישלוט בך מלאך המות ותפטר בנשיקה שנאמר על פי ה', מיד נתישבה דעתו של משה, אשריהם הצדיקים שהקב"ה בעצמו מאספם שנאמר וכבוד ה' יאספך, ולא עוד אלא שמלאכי השרת יוצאין לקראתם ושמחים בהם ומקבלים אותם בסבר פנים יפות ואומרים להם בואו לשלום שנאמר יבוא שלום ינחו על משכבותם על פי ה':

